

Tiina K u k k
(Tartu)

LIIVI KEELE KÄÄNETE SENISEST KÄSITLUSEST

Esimesi teateid Liivimaa, liivlaste ja liivi keele kohta võib saada alates XI sajandist kroonikate vahendusel (Henriku Liivimaa kroonika väljaanded, eesti keeles 1881, 1962, 1982; Napiersky 1622, Bunge 1853, Einhorn 1857, Meyer 1876, Russow 1920 jt.). Nii varased allikad aga ei anna veel andmeid keele ja selle morfoloogilise struktuuri kohta. Ajalooliste faktide kirjeldamise kõrval leidub neis pelgalt liivi koha- ja isikunimesid.

Alles 1770. a. ilmunud A. L. Schlözeri uurimuses "Gesammelte Nachrichten ..." leidub väärtuslikke ülestähendusi nii Kuramaa liivlaste kui ka Liivimaa liivlaste keelest. Esmakordselt antakse üksikõnade kõrval ka liivikeelseid lauseid (saksa- ja eestikeelse tõlkega), ehkki oluliste kommentaarideta, ja seega osutub esitatud lausete kaudu juba võimalikuks määratleda mõningate käänete funktsioone. Schlözeri näidetes esinevad n o m i n a t i i v ja g e n i t i i v: mis tep ^{si} ih^a gemma kohne? (Schlözer 1770 : 359) 'mida teevad sinu ema ja isa kodus', med maha jux om Liebi^fk (372) 'meie maa nimetus on Liivimaa'; p a r t i t i i v: Labs min tulde (355) 'Laps, too mulle tuld', abo mitti old (371) 'mul ei ole õlut', mai paggatim Liebi^fchki (372) 'me räägime liivi keelt', min labo millifte rahda (373) 'mul ei ole raha'; l a t i i v: muhpe ma lehde kohdaje (359) 'homme ma lähen koju', ma lähn püha kodda (371) 'ma lähen kirikusse', kufuck kohdai lebdii itel ju peewe (360) 'kui sa koju tuled, üttele "tere"'; i n e s s i i v: ma wa il egle Gulgava (359) 'ma olin eile linnas', gemmam ruhja, ifam chotel (360) 'ema on haige, isa on kirikus'; a l l a t i i v: anna minnul laibe (371) 'anna mulle leiba'.

Kõige rohkem näiteid esineb partitiivi ja latiivi kohta, ainult paar näidet on genitiivi kasutusest, elatiivi, adessiivi ja ablatiivi kohta näiteid ei leidunud, kuigi see-
gi oleks olnud ootuspärane.

A. L. Schlözeri töö on keelelisest seisukohast andnud rohkem kui kõigi eelnevate uurijate tööd kokku, kusjuures ta on esimene, kelle kaudu on meieni jõudnud liivikeelseid lausenaiteid.

Schlözeri hinnatavaimaks teeneks on aga säilmed juba tol ajal hääbuva Salatsi murde kohta. Kogumistööd tehes on ta kasutanud Joh. Heinrich Taurecki ja kohaliku pastori Ulrich Johann Zimmermanni abi Kuramaa ning Leonhard Samuel Swahni ja pastor Burkhardi abi Salatsi murde kirjapanekul.

18. saj. II poole uurija L. J. Börgeri reisimärkmetest leiame Salatsi liivi alalt kirjapandud laused Emma, emma, kurrat kurrat koke (Börger 1778 : 58) 'ema, ema, kurat on selja taga', milles sisuliselt ilmneb i n e s s i i v, ning Mehs effam Liweſchi (60) 'me oleme liivlased' - mitmuse n o m i n a t i i v.

Keele ja selle morfoloogilise struktuuri uurija tähelepanu köidab G. Bergmanni Meie Isa palve tõlgete kogu, mille ilmumisega 1789. a. jõudis lugejani liivi keele uurimise ajaloos esimene teadaolev liivikeelne tekst - 15. palve nimetatud kogust, tõlgitud läti keelest Salatsi murdesse. Selle lühikese teksti kaudu võib tuua täiendavaid näiteid kõigi Schlözerilt ja Börgerilt tuntud käänete kasutamise kohta, näit. Med (g e n.) Iſa tauwis (i n e s s.) ... 'Meie Isa taevas ...', Laſſ tulg ſünn könig maal (a l l a t.) 'tulgu sinu Issand maale', Sünn meel (n o m.) laſſaug pehl maal (a l l a t.), kuid tauwis (i n e s s.) 'sihu tahtmine sündigu maal kui ka taevas', Anna min (g e n.) Leib (n o m.) jegga pewwa (funktsioonilt a d e s s.) 'anna minu leib iga päev', Peeana meddal (a l l a t.) üle tüe, minna saa peeand ommal ülnikal (a l l a t.) 'anna meile tegude eest, mina saan anda oma võlglastele', Alla wedda med (p a r t.) murſifall (a l l a t.) 'ära vea meid kiusatusele', Pefta mind (p a r t.) ülaſt (e l a t.) 'päästa mind kurjast' (Bergmann 1789 : 5). Näeme, et lisandub veel kaks käänet, mis Schlözeril ja Börgeril puuduvad, nimelt elatiiv ja adessiiv.

Esimese sammu liivi keele käänete uurimise alal tegi H. von Jannau oma tööga "Ueber die Grund- und Ursprache der Ehsten". Peatükis "Die Sprache der Liven" käänatakse Salatsi liivi murdelised sõnad Vagga, Jumal ja Immi (Jannau 1828 : 169-170). Olgu siinkohal ka näide esimesest käändeparadigmast liivi keeles.

I. Form. Singul.

Nom. waggä
Dat. waggate
Acc. waggä
Abl. waggast.

Plur.

Nom. waggad
Dat. waggatele
Acc. waggad
Abl. waggadest.

II. Form.

Nom. Zumal
Dat. Zumalst
Abl. Zumalst.

Plur.

Nom. Zumalad
Dat. Zumalatele
Abl. Zumalust.

III. Form.

Nom. Zimmi der Mensch
Dat. Zimmise und Zimmisel
Abl. Zimmist.

Plur.

Nom. Zimmij
Dat. Zimmistele
Abl. Zimmimeste.

Nagu autor ise eelnevalt märgib, on tal õnnestunud üles märkida 4 käänet: *n o m i n a t i i v*, *d a a t i v*, *a k u s a t i i v* ja *a b l a t i i v*, kusjuures akusatiiv on nominatiiviga vormiliselt kokku langenud (Jannau 1828 : 169). Järgneb juba Bergmannilt tuntud Meie Isa palve (ehkki pisut muudetud kujul, ei lisa see käänete osas midagi uut) soome ja liivi keeles, põhja- ja lõuna-eesi murdes (Jannau 1828 : 171) ning lehekülje ulatuses liivikeelseid lausenäiteid saksa-keelse tõlkega (Jannau 1828 : 181). Kahjuks korratakse üsna täpselt juba Schlözerilt tuntud lauseid, mistõttu korduvad ka samad käänded.

Liivlaste, sealhulgas ka Salatsi liivlaste vastu tundis huvi Tartu ülikooli endine lektor P. H. Jürgenson, kelle vähestest säilinud märkmetest Opetatud Eesti Seltsi Toimetistes (Jürgenson 1840 : 19-25) ilmneb küll asjaolu, et ta mõistab õigesti liivi keele sugulust eesti ja soome keelega, kuid ei esita seejuures liivikeelseid lauseid. On vaid kronoloogilises järjekorras märkmed reisist läbi Liivimaa ja Kuramaa, kus ta muuhulgas kommenteerib ka Henriku Liivimaa kroonikast tuntud väljendit maga magamas (... ein Live rief heraus: maga magamas, d.h. bleibe ewig hier liegen) (Jürgenson 1840 : 43), milles sisuliselt võib täheldada ühe sisekohakäände, nimelt *i n e s s i i v i* olemasolu.

G. Bergmanni Meie Isa palve järel ilmus teine terviklik liivikeelne tekst 1846.a. Tartu ülikooli ajaloo-professori K. H. Kruse vahendusel. Morfoloogia seisukohalt pakub huvi tema tähelepanuväärseim uurimus "Ur-Geschichte des Estnischen Volksstammes und der Keiserlich Russischen Ostseeprovinzen Liv-, Esth- und Curland", milles on liivi keelde tõl-

gitud salmid 11-16 Johannese evangeeliumi X peatükist (Kruse 1846 : 232-233) ning Meie Isa palve saksa keeles, kreevini, põhjääesti ja lõunaeesti murdes ning liivi keeles (Kruse 1846 : 162-163). Mõlemad tekstid on morfoloogia seisukohalt huvipakkuvad, ehkki käändeide ei esine neis rohkem kui Schlözeri tekstides. Nimetatud liivikeelses evangeeliumis esinevad järgmised käänded: n o m i n a t i i v ja a k u s a t i i v ... üks juua paint ahndab entfohe Jenga ill naente lambud ..., 'üks hea karjane jätab oma elu lammaste eest', p a r t i t i i v ... un minna tundubb fedda Ihs ... 'ja mina tunnen seda Isa', l a t i i v ... un naente lihb min nun juhre tahde ... 'ja need pean mina ka siia tooma', e l a t i i v ... ned aebad fieste Talfohte ... 'need ei ole mitte sellestsamast laudast' (Kruse 1846 : 232-233).

Seega on 19. saj. keskpaigani käänete osas kõige rohkem andnud Schlözeri laused (6 käänet: nominatiiv, genitiiv, partitiiv, latiiv, inessiiv ja allatiiv) ja Bergmanni tekst (7 käänet: nominatiiv, genitiiv, partitiiv, inessiiv, elatiiv, allatiiv, adessiiv). Jannault pärineb esimene paradigma nelja käändega: nominatiiv, daativ, nominatiiviga kokkulangenud akusatiiv ja allatiiv (Meie Isa palve liivikeelset tõlget pole ta tõenäoliselt oma paradigma loomisel arvestanud). Kruse tõlgitud evangeeliumi katkest saame 5 käänet: nominatiivi, akusatiivi, partitiivi, latiivi ja elatiivi.

Vaatamata varasemaile tagasihoidlikele katsetele liivi keelt uurida ja seletada võib nimetatud keele tõelise teadusliku uurimise alguse seostada Peterburi TA akadeemiku A. J. Sjögreni (1794-1855) tegevusega. Ekspeditsioonidel Saalatsisse ja Kuramaale 1846. a. ning Kuramaale 1852. a. kogus ta hulgaliselt väärtuslikku keeleainestikku. Tema töö jäi pooleli 1855. aastal. Kogutud materjali täiendamise, läbitöötamise ning trükkis avaldamise au ja vaev langes Peterburi TA otsuse põhjal akadeemik F. J. Wiedemannile. 1861. a. ilmuski kahe uurija ühistööna valminud kaheosaline monumentaalne teos "Joh. Andreas Sjögren's Gesammelte Schriften" II_I-II_{II}, St. Petersburg, mis koosneb liivi keele grammatikast ning liivi-saksa ja saksa-liivi sõnaraamatust. Teose esimene osa sisaldab põhjaliku liivi keele grammatika: hääliku-, tuletus-, vormi- ja lauseõpetuse. Peatükis "Formenlehre" (Wiedemann 1861 : 45-130) leidub esimene süstemaatiline ja seni kõige ulatuslikum liivi keele käänete teaduslik käsitus, osaliselt võrrelduna soome ja eesti keelega. Esitatud mater-

jal on illustreeritud rohkete näidetega, mis peavad kinnitama teoreetilise käsitluse õigsust ning aitama välja tuua käänete kõikvõimalikud funktsioonid.

Wiedemann väidab, et käänete hulk liivi keeles on ebaäärane ning sõltub iga grammatiku vaadetest, kui laialt ta käändsõnadest tuletatud sõnavorme määruslike sidemete tähistamiseks käändevormidena näha ja deklinatsiooni skeemi sisse tuua tahab. Samuti ei pea ta käände jaoks kriteeriumiks, et igast noomenist saaks moodustada mistahes käändevormi (kuigi range konsekventsus seda arvatavasti nõuaks). Ta peab seda sõltuvaks eelkõige sõna tähendusest (Wiedemann 1861 : 50).

Autor(id) on soome grammatikuteelt liivi keele jaoks üle võtnud järgmised käanded: n o m i n a t i i v, g e n i t i i v, i n f i n i t i i v, i n e s s i i v, i l l a t i i v, a d e s s i i v, a l l a t i i v, a b l a t i i v ja a d v e r b i a a l. Nimetatule lisandub veel i n s t r u m e n t a a l, mis peaaegu vastab soome translatiivile ja nominatiivile ning osaliselt ka adessiivile. Kuramaa dialektide jaoks esitatakse veel üks väga oluline kääne, nimelt d a a t i v, mis erineb adessiivist ja allatiivist ning väljendab eesti ja soome keeles teiste keelte (saksa, ladina jt. keeled, millistes daativit kasutatakse) daativi funktsiooni. Akusatiivi väidab autor olevat liivi keeles niisama vähe kui teistes läänemeresoome keeltes. Vastavat funktsiooni väljendatakse liivi keeles otseses tähenduses genitiivi ning kaudses tähenduses infinitiivi abil (Wiedemann 1861 : 51). Mõned nimetatud käänetest esinevad harva, nimelt adverbiaal (sest liigi ja viisi väljendamiseks ollakse ajendatud ainult väheseid nimisõnu kasutama ja omadussõnadel on tuletatud eriline vorm määrsõnade jaoks) ja kolm väliskohakääned (adessiiv, allatiiv, ablatiiv), mida kasutatakse põhiliselt kivinenud väljendites. Tavaliselt aga asendatakse need postpositsioonidega, vahetevahel ka vastavate kohakäänetega, nimelt asendatakse ablatiiv elatiiviga. Ablatiivi tähendust peab Wiedemann niivõrd tuhmunuks, et see võib esineda ka elatiivi lõpuga, näit. päldost ~ päld 'pealt', aldost ~ ald 'alt' jne. (Wiedemann 1861 : 50).

Mitmuses on illatiiv inessiivist eristatud vaid tähenduse poolest ning sageli esineb daativi vorm seal, kus niisama hästi või isegi pigem (mitte ainult saksa, vaid ka liivi keelest lähtudes) võiks oodata genitiivi kasutamist. Autor väidab, et mõlema viimati nimetatud käände näilise ära-

vahetamise põhjus on osaliselt süntaksis, osaliselt aga selles, et see, mida nüüd Kuramaal üldiselt daativina kasutatakse, võis olla genitiivi algne vorm (Wiedemann 1861 : 52 jj.).

Wiedemann toob välja paar juhtumit, kus ühte käänet, nimelt daativit või instrumentaali, kasutatakse ilma teda tähistava sufiksita: 1) adjektiivist atribuudi korral, 2) kas koos või ilma konjunktsioonita tihedalt kokkukuuluva, nagu üheks mõisteks seotud sõnapaari esimese sõna puhul, näit. soomiz juomizoks entä viia jera pill 'joomise ja söömisega oma varandust tuulde loopima' (s.t. soomizoks) (Wiedemann 1861 : 51).

n-lõpulist daativit ei täheldata Salatsi murdealal. Sealset keelekasutust peab autor tunduvalt sarnasemaks eesti keelega kui Kuramaa liivi keelt. Seal, kus Kura dialektides on daativ läti keele mõjul väliskohakäänded kõrvale tõrjunud, kasutatakse Salatsis eesti keelega sarnaselt väliskohakäändeid (Wiedemann 1861 : 51, 78, 102).

Liivi instrumentaalile omistatakse neli erinevat tähendust, millele soome keeles vastab translatiiv, adessiiv, komitatiiv, essiiv või instruktiiv ning eesti keeles adessiiv, faktiiv või instrumentaal (Wiedemann 1861 : 100). Salatsi murdes eristatakse ks-lõpuline faktiiv tähenduse poolest instrumentaalist (Wiedemann 1861 : 107). Instrumentaali lõpu (ks ja koks) valik otsustatakse Wiedemanni arvates parema kõla põhjal. Mõnikord kasutatakse samast sõnast mõlemaid lõppe, et erinevaid suhteid väljendada, näit. abkoks 'abiga' ja abboks 'abiks' (Wiedemann 1861 : 52).

Oma grammatikas esitab Wiedemann reeglid kõikide käänete moodustamiseks. Ta jagab käändsõnad 32 klassi, võttes aluseks tüve silpide arvu ja tüvevokaali. Vastav kääne saadakse käändelõpu lisamise teel nn. primitiivkäändele. Seega moodustatakse ülejäänud käänded ainsuses reeglipäraselt genitiivist, harvadel erandjuhtudel genitiivi kõrvale ka infiniitivist (=partitiivist), mitmuses aga reeglipäraselt partitiivist, v.a. instrumentaal ja adverbiaal, mis moodustatakse nominatiivist või genitiivist. Nominatiivi moodustamise kohta Wiedemann reegleid ei anna, vaid eeldab seda vormi kui antut. Et väliskohakäänded on oma funktsiooni peaaegu kaotanud, ei lülita Wiedemann neid käänete süsteemi.

Palju on teinud liivi keele kogumise ja uurimise heaks E. N. Setälä. Lisaks kogutud tekstidele on ta lükinud ling-

vistikale huvipakkuvat liivikeelset materjali (sealhulgas ka käänetesse puutuvad) eelkõige oma häälikuloolisse uurimuse "Yhteissuomalainen äännehistoria" I-II (1899). Tema tekstikogu "Näytteitä liivin kielestä" sai kasutatavaks aga alles 1953. a.

O. Looritsa rikkalikust kogust annab morfoloogia uurimiseks ainet eelkõige tema liivikeelne "Volkslieder der Liven", mis ilmus 1936. a. Opetatud Eesti Seltsi Toimetiste sarjas.

Pärast Sjögreni-Wiedemanni monumentaalteose ilmumist oli liivi keele teaduslik uurimine seiskunud rohkem kui pooleks sajandiks. Järgnevad autorid puudutasid liivlasi ja nende keelt vaid Sjögreni-Wiedemanni materjalidele toetudes, neid refererides või kasutades võrdlusmaterjalina läänemeresoome keelte uurimisel (täpsemalt vt. Vääri 1959; 1983).

Tartu ülikooli läänemeresoome keelte professor L. Kettunen, Sjögreni-Wiedemanni järel uus suurkuju liivi keele uurimise ajaloos, äratas oma uurimistegevusega taas huvi liivlaste ja nende keele vastu. 1925. a. ilmus temalt tekstikogu "Untersuchung über die livische sprache" koos fonetilise sissejuhatusega. Tema peateoses "Livisches wörterbuch mit grammatischer einleitung" (1938) sisaldub küllalt kokkusurutud kujul liivi keele transkriptsiooni, intonatsiooni-, häälikuloo- ja vormiõpetus. Teose eessõnas kirjutab autor, et peatüki "Zur formenlehre" koostamist on ta enese jaoks kõige raskemaks pidanud, sest laekunud materjal polnud käändeparadigmade koostamiseks küllalt süstemaatiline (Kettunen 1938 : XV). Sõnaraamatu eessõna eritrukina ilmunud täiendatud ja parandatud väljaanne "Hauptsüge der livischen laut- und formengeschichte" (1947) ei erine käänete osas põhimõtteliselt esmasest variandist. Mõlemas esitatakse deskriptiivse etümoloogilise käsitluse järel paradigmat tänapäeva mõistes tüüpikondade kaupa, arvestades sõnatüvede rühmitamisel tüve silpide arvu ja tüvevokaali. Põhjalikumalt esitatakse käändesufiksrite etümoloogiad, käänete funktsionaalsed külge puudutatakse aga suhteliselt vähe ja eba-järjekindlalt.

N o m i n a t i i v i käsitleb Kettunen (nagu Wiedemanni) sõna tüvena, näit. sū 'suu', lambaZ 'lammas', millest mitmuse vorm saadakse mitmuse tunnuse -t (>-D, -d) lisamise teel, näit. sūD 'suud', lambSD 'lambad' (Kettunen

1938 : XXXVIII-XXXIX, Kettunen 1947 : 56, Wiedemann 1861 : 52-56). G e n i t i i v i kohta väidab Kettunen, et selle käände lõpp on olnud algselt -n, mis aga liivi keeles enamikul juhtudel puudub sõnalõpulise -n kao tõttu, näit. sū (< *sūn) 'suu' (Kettunen 1938 : XL, Kettunen 1947 : 57). Autor juhib tähelepanu ka nn. datiiivsele genitiivile, mida ta peab funktsionaalselt daativiks, näit. s^he rō^o um izān 'see on isa raha' (Kettunen 1938 : XL, Kettunen 1947 : 57). Mee-nutagem, et ka Wiedemann märkis daativi olemasolu Kura dialektides, pidades seda genitiivi algseks vormiks (Wiedemann 1861 : 52 jj.). Kettunen toob oma süsteemi ka objektikäände-na kasutatava a k u s a t i i v i, mis langeb liivi keeles üldjoontes kokku ainsuses genitiiviga, mitmuses nominatiiviga, näit. ta vettāp siā ebiz 'ta võtab selle hobuse', ta vettāp ne ebiz 'ta võtab need hobused!'. Genitiiviga kokkulangevat akusatiivi kasutas ta ka neil juhtudel, kus teistes keeltes kasutatakse nominatiivi (vettā siā ebiz 'võta see hobune') või partitiivi (alā vettā siā ebiz 'ära võta seda hobust') (Kettunen 1938 : XLI, Kettunen 1947 : 57-58). Võrdle Wiedemanni käsitlusega, millises vastavat funktsiooni väljendati otseses tähenduses genitiivi ja kaudses tähenduses infinitiivi abil (Wiedemann 1861 : 51). D a a t i v - l o k a t i i v i seostab Kettunen vana na-lõpulise lokatiiviga nende häälikulise identsuse tõttu, tuues võrdluseks soome koto-na 'kodus', vadja tūve-nā jne. Sama käänet peab ta vastavaks ka soome essiivile (essiiv on ju lokatiivi funktsionaalne laiendus), näit. tūō^ona pāvan (< *toisna või *toisena) 'teisipäeval' (Kettunen 1938 : XVI, Kettunen 1947 : 59). Mitmuse daativ-lokatiiv moodustatakse genitiivi baasil, näit. (izān;) izādōn 'isadele', sudūdōn 'huntidele', knās-šid neitšēdōn 'ilusatele tüdrukutele' (Kettunen 1938 : XVII, Kettunen 1947 : 59). Esitatud näidete põhjal ilmneb selgelt väliskohakäänete funktsioonide üleminek daativile. Vaadelda-va käände funktsiooni peab Kettunen läti keele mõjuks, kuid ei seosta seda häälikulooliselt läti am-lõpulise daativiga (Kettunen 1938 : XLII, Kettunen 1947 : 59). Seda käänet on hiljem mitmed uurijad püüdnud seletada, kuid üksmeelset lahendust pole seni leitud. T r a n s l a t i i v - k o m i - t a t i i v i teket seletab Kettunen vana ks-translatiivi kokkulangemisega noorema käände komitatiiviga, kusjuures säilivad mõlema käände funktsioonid, näit. nāizšks 'naiseks; naisega'. Paralleelselt esitab ta samale liitkäände lõpu

-kaks (sütkaks 'hundiks; hundiga'), pidades seda tõenäoliselt kontaminatsiooniks, näit. sütkäz (< *sütkäs < *-kas < *-käs < *rans) + suduks = sütkaks (Kettunen 1938 : XLII, Kettunen 1947 : 60-61). Meenutagem siinkohal, et Wiedemann on omistanud antud funktsiooni instrumentaalsele, pidades erinevaid käändelõppe erineva funktsiooni kandjaiks (vrdl. abkoks 'abiga' ja abboks 'abiks') (Wiedemann 1861 : 52). Partitiiv leiab Kettuse poolt käsitlemist vaid lähtuvalt vormilistest tunnustest. Partitiivi võimalike lõppudena esitab ta ainsuses algupärase -ta (liivi keeles ka > -da: tülda 'tuld'), ainult liivi keelele omase š (mlestä 'meest') ning lõputa partitiivi (tüldš) 'tuult'. Mitmuse partitiivi lõpudeks liivi keeles on -di, -ti, -di, -ti ja -i, näit. lambidi 'lambaid', vitšti 'vitsu', kaldä 'kalu' lepti 'leppi', jalgi 'jalgu'. Mitmuse tunnus i võib olla asendunud palatalisatsiooniga, näit. suuri 'suuri' (Kettunen 1938 : XLIII, XLIV, Kettunen 1947 : 61-62). Kettunen peab võimalikuks partitiivivormide kokkulangemist mitmuse nominatiivi ja genitiiviga või ainsuse illatiiviga (harva ka elatiiviga). Võrdle Wiedemanniga, kes on sama funktsiooni kandva käände nimetusena kasutanud infinitiivi, millel on samuti kokkulangevusi paradigma teiste vormidega: nominatiiviga, genitiiviga, illatiiviga ja elatiiviga (Wiedemann 1861 : 52 jj., Kettunen 1938 : LIV-LVIII). Kõigi uurijate ühise arvamuse kohaselt on sisekohakäänete ühiseks elemendiks läänemeresoome keeltes g, mis liivi keeles on muutunud z-ks või ž-ks, millele võib järgneda ka vokaal ä, näit. suozä (Wiedemann 1861 : 67 jj.), Kettunen 1938 : XLVIII, L, LI). I l l a t i i v, mis väljendab kohta, kuhu minnakse, esineb liivi keeles kas lõputa või z(ž)-elemendiga, näit. jalgä 'jalga', oukkä ~ oukkšz 'auku', tubzi ~ tubiž 'tubadesse' (Kettunen 1938 : XLVIII, L, LI). Kohta, kus ollakse väljendavat käänet, i n e s s i i v i, ja kohta, kust lahkutakse väljendavat käänet, e l a t i i v i, peab autor pärinevaks vastavalt algkeele sufiksitest -ssa ja -sta, näit. tässa 'siin', tästa 'siit' (Kettunen 1938 : LI, Kettunen 1947 : 66, 67). Kolme väliskohakäände (adess., ablat., allat.) kohta väidab Kettunen, et nende funktsioonid on valdavalt üle kandunud daativile ning säilinud vaid kohta, aega, tegevust ja seisundit väljendavaina (Kettunen 1938 : LI-LII, vt. ka Wiedemann 1861 : 72-75). Kohalolemist, -viibimist väljendav l-kääne, a d e s s i i v, esineb liivi keeles lõpuga -l, ühesilbiliste sõnade puhul

ka ~ -l^s, näit. mõl ~ mõl^s 'maal', loväl 'voodil', jeväl käädäsi 'paremal käel, paremat kätt'. Kohalt lahkumist, eemaldustumist väljendav l-kohakääne, a l l a t i i v, on liivi keeles -l^D, ühesilbilistes tüvedes -l^D lõpuline, näit. (tül) mõlD (~ mõlD^s) 'ta tuli maalt'. Kohale liikumist, tulemist, saabumist väljendav l-kohakääne, a l l a t i i v, on liivi keeles samalõpuline adessiiviga, näit. mägäsi 'mäele, mäel', käädäsi 'käele, käel' (Kettunen 1938 : LII, Kettunen 1947 : 69, 70). Ainult Wiedemann on teinud Salatsi murde mõningate adverbide puhul vahet adessiivi ja allatiivi vahel, näit. julle 'peale', jull 'peal' (Wiedemann 1861 : 105). Kettunen (nagu Wiedemanngi) väidab, et liivi keeles esinevad väliskohakäänded väga harva, ja sedagi eelkõige mõnedes kindlakskujunenud väljendites, nagu ne kääd metsäs seenil 'nad käivad metsas seenil'. Erinevalt Wiedemannist, kes on väliskohakäänded nende suhteliselt vähesel kasutuse tõttu paradigmat välja jätnud, on Kettunen pidanud vajalikuks need siiski esitada. I n s t r u k t i i v i (lõpud ainsuses *-n, mitmuses *-in) kasutatakse valdavalt mitmuses, näit. ma tül jälgin 'ma tulin jalgsi'. Siiski märgib Kettunen ka mõningate ainsuslike instruktiiv-adverbide olemasolu, nagu nēla 'neljakesi', kou^t ~ kou^{tti} 'kaudu' jt. A d e s s i i v i, mille lõpp on läänemeresoome algkeeles olnud *-ttak, *-ttäk, peab Kettunen liivi keeles kasutatavaks valdavalt koos läti keelest pärineva prepositsiooniga bäg 'ilma', näit. bäg rōdō 'ilma rahata'.

Oma hilisemas uurimuses "Die Herkunft des Terminativs, Genitivs, Dativs und Komitativs" (1956) vaatlleb Kettunen nelja läänemeresoome keeltes tuntud kääned. Autor seostab lokatiivi funktsionaalselt daativ-genitiiviga, sageli possessiivse genitiiviga (Kettunen 1956 : 12). Ta püüab tõestada, et liivi keele genitiiv on arenenud läänemeresoome algkeele lokatiiv-essiivist, mis on juba üsna varakult oma lõppvokaali (na > -n) kaotanud ja omandanud possessiivse genitiivi funktsiooni. Lokatiiv-essiiviga seostab Kettunen ka instruktiivi (Kettunen 1956 : 16,17) ja komitatiivi (Kettunen 1956 : 17) tekkimise. Oma seisukohti resümeerib ta järgmiselt: den Komitativ kann man nicht von den Instruktiv trennen, den Instruktiv nicht von dem Genitiv, und alle drei haben ihre Wurzel in dem Lokativ-Essiv (Kettunen 1956 : 18).

Põgusalt puudutatakse liivi keele käändeid ka L. Posti häälikuloolises uurimuses. Peatükis "Im auslaut" (Posti 1942 : 268-283) vaadeldakse seoses häälikulooliste probleemidega ka mõningate käänete sufikseid ja nende etümoloogiat, kuid sõltuvalt teemast ei esitata käänete funktsioone.

Lühikeses artiklis "Eräitä liiviläisiä possessiivisufiksien jäännöksiä" märgib J. Mägiste õigesti, et liivi keelest on possessiivsufiks kadunud, ning viitab vastavatele käänesufikstitele, mis lubavad eeldada nende kunagist olemasolu (Virittäjä 1928 : 285-287).

Morfoloogilise uurimise jaoks leidub huvitavat materjali ekspeditsioonidel kogutu põhjal ilmunud Mägiste kirjutises "Resorna till liverna. En kort översikt över mina studieresor till östersjöfjinnarna i Sverige under åren 1947-1950" (1951), tekstikogus "Liiviläisiä tekstejä" (1964) jm.

Liivi keele daativi probleemi püüab lahendada P. Alvre, kes ei jaga L. Kettuse seisukohta, mille kohaselt daativ pärineb vanast na-lõpulisest lokatiivist. Ta peab liivi daativit lokatiivist funktsionaalselt erinevaks ning väidab, et daativ on üks vanimatest käänetest ning kõikides keeltes latiivse päritoluga (Alvre 1967 : 171, 176, 180).

Daativi probleemi käsitleb ka P. de Sivers (Donum Balticum 1970 : 495-500).

Väheproduktiivsele käände ekstsessiivile on pühendatud T. Särkkä uurimus "Itämerensuomalaisen kielten ekssiivi" (1969). Ekstsessiivi lõpuks liivi keeles märgib autor nd, ning peab erinevalt kõigist teistest uurijaist käänet vastavaks küsimusele kus? Särkkä väidab ekstsessiivi olemasolu kõigis liivi murdeis ning toob ka sellekohaseid näiteid, nagu Salatsi: Mina tul' tām uomšil kōntest 'mina tuln sel hommikul kodust (Särkkä 1969 : 100), idaliivi (Ire): siz vanā kurē lekš k^hondāst jārā tegiž 'siis kurat läks kodust ära' (Särkkä 1969 : 100), Īra: ni.ta/ne'ia /ko.ŋgənd.ĭd /mu.stā/ tšu.ppa (Särkkä 1969 : 101) 'aga nüüd ta nägi kaugelt ühte musta kogu, lääneliivi: koŋgənt ju neiz, ku v^holtti tikkis k^hodad jārā palānəD 'kaugelt ju ba nägi, et kõik majad on ära põlenud (Särkkä 1969 : 101).

Ekstsessiivi käsitlevad ka P. Ariste (1960: 145-161) ja P. Alvre (1987 : 3-13) lühiuurimused. Nende arvamus ekstsessiivi ja selle päritolu kohta läheb mõneti T. Särkka omast lahku.

E. Vääri doktoriväitekirjas "Algupärased tuletussufiksid liivi keeles" käsitletakse muude hulgas ka adverbisufikseid, millest enamik sisaldab varasemate käänete lõppudest pärinevaid elemente ning on säilitanud seetõttu käändefunktsiooni. Vaatluse all on: 1) varasemast instruktiivist tuletatud ih-sufiksiga instruktiivadverbid (Vääri 1974 : 146-149), 2) essiivilõpust pärineva n-sufiksiga tuletatud koha-, viisi- ja ajaadverbid (Vääri 1974 : 158), 3) ekstsessiivilõpust kujunenud n-ja nd-sufiksiga aja- ja kohaadverbid (Vääri 1974 : 159), 4) latiivilõpust pärineva h- ~ hš-sufiksiga suunda väljendavad latiivadverbid (Vääri 1974 : 160), 5) latiivist pärinevad z ~ zš-lõpulised adverbid (Vääri 1974 : 160), 6) väliskohakäändelõppudest pärinevaid elemente -lš, -l ja -ld sisaldavad koha-, aja- ja viisiadverbid, (Vääri 1974 : 151, 152, 157), 7) instruktiivist pärineva -n ja possessiivsufiksi liitumise teel tekkinud viisi-, koha- ja ajaadverbid (Vääri 1974 : 163). Sama on publitseeritud ka kogumikus "Tõid eesti filoloogia alalt" IV (Vääri 1974a : 109-117).

Liivi keele käändeid puudutavad oma uurimustes ja artiklites veel mitmedki kaasaja keeleteadlased, nagu E. Vääri, P. Ariste, K. Kont, E. Pajusalu, K. Kross jt.

Liivi keele käänetele on lehekülgi pühendatud mitmetes õppevahendina tunnustust leidnud üldsoomeugrilistes uurimustes (Хайны 1985 : 109; Laanest 1975 : 89-112, 116; Основн II 1975 : 48-59, 62). NSVL rahvaste keeli käsitlevas kogumikus leidub E. Vääri koostatud lühiülevaade liivi keele grammatikast, sealhulgas ka vormiõpetusest (ЯН III 1966 : 138-154).

Lõpuks pakuvad huvitavat materjali käändefunktsioonide uurimiseks kõik liivikeelsed trükised (ülevaadet neist vt. Vääri 1970) ning uurijate (E. Vääri, T.-R. Viitso, P. Ariste jt.) aastatepikkuse töö tulemusena laekunud rikkalik käsikirjaline ja lindistatud materjal.

Valmimas on T.-R. Viitso uurimus käändtüüpidest.

K i r j a n d u s

A l v r e P. On the Baltic-Fennic Dative (with special reference to the Liv language)//CÖV 1967. N 3. Lk.171-181; A l v r e P. Ekstsessiivi probleemene//FU, 1987. Nr. 14. Lk. 3-13; A r i s t e P. Ekstsessiivist laanemere keeltes//ESA. 1960. Nr. 6. Lk. 145-161; B e r g m a n n von G. Das Gebeth des Herrn oder Vaterunser Sammlung in hundert zwei und funfzig Sprachen, Ruken, 1789; B ö r g e r L. J. Versuch über die Alterthümer Lieflands und seiner Völker besonders der Letten. Riga, 1778; J a n n a u von H. Ueber die Grund- und Ursprache der Ehsten und die Mittel einer allgemeinen ehstnischen Schriftsprache zu gelangen/ Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache. Pernaui, 1828. XIX. S. 1-218; J ü r g e n s o n D.H. Ueber die Entstehung der beiden Hauptdialecte der Esthnischen Sprache. Dorpat-Leipzig, 1840. S. 19-25, 43. (VGEG;I); K e t t u n e n L. Hauptzüge der livischen laut- und formengeschichte. Helsinki, 1947; K e t t u n e n L. Die Herkunft des Terminativs, Genitivs, Instruktivs und Komitativs / Suomalaisen Tiedeakademian Toimituksia. Helsinki, 1956. 49 lk.; K e t t u n e n L. Livisches wörterbuch mit grammatischer einleitung / Lexica societatis Fenno-Ugricae. Helsinki, 1938. V; K r u s e F. Ur-Geschichte des Esthnischen Volksstammes und der Kaiserlich Russischen Ostseeprovinzen Liv-, Esth- und Curland überhaupt, bis zur Einführung der christlichen Religion. Moskau-Leipzig, 1846; L a a n e s t A. Sissejuhatus laanemeregoome keeltesse. Tln., 1975. 239 lk.; M a g i s t e J. Eritä liivilaisia possessiivisuffiksien jaännöksiä// Virittäjä. 1928. 32. vihko. Lk. 285-287; P o s t i L. Grundsätze der livischen Lautgeschichte / Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia. Helsinki, 1942. LXXXV; S c h l ö z e r A. L. Gesammelte Nachrichten von den Ueberresten der Liven in Livland und Kurland. M. Johann Joseph Haigold's Beylagen zum Neuveränderten Russland II. Riga-Leipzig, 1770. Lk. 343- 380 (Haigold=Schlözer). S e t ä l a E.N. Yhteissuomalainen saanehistoria. Helsinki, 1899. I-II vihko; S i v e r s de F. Le dativ en live // Donum Balticum. Stockholm, 1970. Lk. 495-500; S a r k k a T. Itämerensuomalaisten kielten ekssiivi / Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. 291. Helsinki, 1969; W i e d e m a n n F.J. Joh. Andreas Sjögren's Gesammelte Schriften II. St. Petersburg, 1861; V a a r i E. Aliguparased tuletussuffiksid liivi keeles: Disa filoloogiatead. dr. tead. kraadi taotlemiseks. Tartu, 1974. Kasikiri TRÜ Teaduslikus Raamatukogus; V a a r i E. Liivi keele suffiksitate uurimine // TRÜ Toimetised. Tartu, 1974. 323 vihk; Toid eesti filoloogia alalt IV. Lk. 109-117. V a a r i E. Liivi keele uurimise ajalooost // ESA. Tln., 1959. nr. 5. Lk. 190-225.

Х а й д у П. Уральские язмки и народи. М., 1985. Стр. 109; Язмки народов СССР: Финно-угорские и самодийские язмки. М., 1966. Том III. 463 стр.; Основы финно-угорского язмкознания. М., 1975. Том II. 343 стр.

Tiina K u k k
(Tartu)

DIE BEHANDLUNG DES KASUS DER LIVISCHEN SPRACHE

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Artikel behandelt die Geschichte des Kasus der livischen Sprache.

Die ersten livischen Sätze finden wir im Werk von Schlözer (1770). Aus diesen Sätzen Schlözers kann man 6 Kasus herausgliedern: Nominativ, Genitiv, Partitiv, Inessiv, Lativ und Allativ.

Im ersten livischen Text von Bergmann "Das Vaterunser" können wir mit 7 Kasus hinweisen: Nominativ, Genitiv, Partitiv, Inessiv, Elativ, Allativ und Adessiv.

Die erste Kasusparadigma der livischen Sprache wird von Jannau vorgeschlagen. Er unterscheidet in dieser Sprache 4 Kasus: Nominativ, Dativ, Akkusativ, der seiner Form nach mit Nominativ zusammenfiel, und Allativ.

In Kruse's livischen Sätzen kann man 5 Kasus feststellen: Nominativ, Akkusativ, Partitiv, Lativ und Elativ.

Die wissenschaftliche Untersuchung der livischen Grammatik ist mit Namen von Sjögren und Wiedemann verbunden. Im Jahre 1861 wurde ihre fundamentale Arbeit "Livische Grammatik nebst Sprachproben" I-II herausgegeben, die für die wissenschaftlichen Forschungen der Nachfolger als Basis gedient hat.

Das nächste bedeutende Werk, das die livische Morphologie behandelt, ist "Livisches Wörterbuch mit grammatischer einleitung" von L. Kettunen (1938).